

Uniwersytet Łódzki

Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk

Olga Tuszyńska-Szczepaniak

Architektura i rzeźba kolegiaty w Sandomierzu

Rozprawa doktorska napisana pod kierunkiem prof. dr hab. Tadeusza Jurkowińca

STRESZCZENIE

Niniejsza praca poświęcona jest architekturze i rzeźbie architektonicznej kolegiaty w Sandomierzu. W dysertacji, opartej na materiale źródłowym i archiwalnym, opracowaniach, odkryciach konserwatorskich oraz zbadaniu obiektu *in situ* (co umożliwiło bezpośrednie oględziny podczas prac konserwatorskich), przedstawiona została analiza architektoniczna świątyni oraz dekoracji rzeźbiarskiej i treści w nich zawartych. W pracy posłużono się metodami analizy porównawczej i genetyczno-formalnej.

Do najważniejszych problemów, podjętych w rozprawie, jest określenie prawdopodobnej kolejności wykonywanych prac budowlano-architektonicznych oraz analiza tematów dekoracji rzeźbiarskich korpusu nawowego, badania genetyczno-formalne rzeźb i próba sprecyzowania ich datacji.

Tekst główny rozprawy podzielony został na cztery rozdziały: *Dzieje kolegiaty w Sandomierzu*, *Architektura kolegiaty sandomierskiej*, *Rzeźba architektoniczna kolegiaty sandomierskiej*, *Treści i tematy dekoracji korpusu nawowego*, którym towarzyszy aneks: *Katalog rzeźby architektonicznej*. Materiał ilustracyjny zawiera 424 ilustracje: fotografie, ryciny, plany i przerysy.

Rozdział pierwszy *Dzieje kolegiaty w Sandomierzu* zawiera opis dziejów świątyni od pierwszych wzmianek, dotyczących obiektu na (dzisiejszym) wzgórzu katedralnym, po ostatnio prowadzone prace konserwatorskie (wraz z opisem historii działań konserwatorskich w świątyni), oparty na materiałach źródłowych i opracowaniach. Stanowi on wstęp do dalszych rozważań dotyczących datacji świątyni, autentyczności rzeźby oraz chronologii etapów budowy kolegiaty. Podzielony został na cztery podrozdziały: *Kolegiata przed fundacją Kazimierza Wielkiego*; *Gotycka kolegiata i fundacja Kazimierza Wielkiego*; *Dzieje kolegiaty w okresie nowożytnym (do 1817 roku)* oraz *Dzieje świątyni po wyniesieniu kolegiaty do rangi katedry – historia konserwacji*.

Drugi rozdział *Architektura kolegiaty sandomierskiej*, podzielony został na trzy podrozdziały: *Analiza architektoniczna świątyni*, dzielący się na trzy części – *Opis kolegiaty*, *Materiał i technika*, *Czas powstania świątyni*; *Kolegiata sandomierska na tle współczesnych realizacji małopolskich i europejskich*; *Tło historyczne, kwestie ekspiacji i celowych archaizacji*. Ukazano w nim etapy budowy gotyckiej kolegiaty, uwzględniając najnowsze odkrycia konserwatorskie. Przedstawiono analizę porównawczą obiektu oraz możliwe strefy oddziaływania i kontekstu historycznego, mającego wpływ na architekturę świątyni.

Trzeci rozdział *Rzeźba architektoniczna kolegiaty sandomierskiej* zawiera analizę rzeźby architektonicznej. Podzielono go na sześć podrozdziałów: *Opis dekoracji*; *Technika wykonania, materiał i stan zachowania wystroju rzeźbiarskiego*; *Analiza dekoracji architektonicznej kolegiaty w Sandomierzu*; *Rzeźba architektoniczna kolegiaty sandomierskiej na tle współczesnej rzeźby małopolskiej i europejskiej*; *Czas powstania dekoracji architektonicznej*; *Organizacja pracy warsztatów*. Rozdział poświęcony analizie został rozdzielony na kolejne części, odpowiadające rodzajowi dekoracji i jego lokalizacji: *Dekoracja maswerkowa*; *Prezbiterium*; *Korpus nawowy*. Ostatni podrozdział został podzielony według warsztatów pracujących przy rzeźbie korpusu nawowego: *Pierwszy warsztat*; *Drugi warsztat*. Analiza rzeźby architektonicznej kolegiaty w Sandomierzu skupia przede wszystkim badania rzeźby korpusu nawowego. Stanowią one znaczącą część całości rzeźby architektonicznej świątyni, będącej zbiorem dekoracji wykonanej, w większości, przez jeden warsztat kamieniarski. Rzeźba portali włączona została do analizy dekoracji architektonicznej wnętrza korpusu, ze względu na spójność stylową i warsztatową. W rozdziale podjęto również próbę analizy porównawczej rzeźb oraz możliwej strefy wpływów.

W ostatnim rozdziale *Treści i tematy dekoracji korpusu nawowego* podjęto próbę analizy treści i tematów ikonograficznych, zawartych w rzeźbie architektonicznej korpusu nawowego. Podzielony został na pięć podrozdziałów: *Opis tematów dekoracji*; *Próba odczytania znaczenia dekoracji fryzów i głowic służek*; *„drôleries” i maski liściaste*; *Dekoracja heraldyczna*; *Kto decydował o programie ideowym kolegiaty w Sandomierzu?*.

Wizerunki zwierząt pośród bujnej roślinności, zdobiące korpus nawowy kolegiaty ukazują wieloaspektową i rozbudowaną symbolikę. Opisanie w fizjologach i bestiariuszach, Piśmie Świętym i tekstach ojców kościoła pokazywały zarówno przykład dobrej jak i złej drogi. W próbie analizy programu heraldycznego kolegiaty w Sandomierzu problematycznym jest nieznanostwo założeń treści ideowych prezbiterium, dotychczas uznawanego za powstałe znacznie później niż sklepienie korpusu oraz niejasności, co do tematów zniszczonych

zworników z korpusu nawowego. Pomimo ostatnich odkryć konserwatorskich, które mogą wpłynąć na sposób interpretacji programu heraldycznego kolegiaty, nie pozwalają na jednoznaczną interpretację treści całości programu heraldycznego świątyni.

Dodatkiem do zasadniczej części pracy jest aneks z katalogiem rzeźby architektonicznej z opisami rzeźb prezbiterium, zakrystii wikariackiej i kanonickiej, korpusu nawowego i portali. Dołączony do pracy materiał ilustracyjny, pełni funkcję pogładową do przedstawionej w pracy analizy i katalogu oraz dokumentacji dzieła sztuki przed, w trakcie i po konserwacji.

SUMMARY

Architecture and sculpture of the collegiate church in Sandomierz

The following work discusses the architecture and architectural sculpture of the collegiate church in Sandomierz. The dissertation, based on source and archival material, studies, conservation discoveries and examination of the object *in situ* (which allowed for direct inspection during restoration works), presents an architectural analysis of the temple and the sculptural decoration and their content. The study uses the methods of comparative and genetic-formal analysis.

The most important problems raised in the dissertation are the determination of the probable sequence of construction and architectural works, and the analysis of the themes of the sculptural decorations of the nave, genetic and formal studies of the sculptures and an attempt to specify their dating.

The main text of the dissertation is comprised of four chapters: *The history of the collegiate church in Sandomierz*, *Architecture of the Sandomierz collegiate church*, *Architectural sculpture of the Sandomierz collegiate church*, *Contents and topics of the decoration of the nave corpus*, and an appendix: *Catalog of architectural sculpture*. The extensive illustrative material includes 424 illustrations: photographs, drawings, plans and redraws.

The first chapter, *The history of the collegiate church in Sandomierz*, contains a description of the history of the temple, from the first mentions of the building on the (today's) cathedral hill, to the recent conservation works (along with a description of the history of conservation activities in the temple), based on source materials and studies. It is an introduction to further considerations regarding the dating of the temple, the authenticity of the sculpture and the chronology of the construction stages of the collegiate. It was divided into four sections: *Collegiate Church before the foundation of Casimir the Great*; *Gothic collegiate church and foundation of Casimir the Great*; *The history of the collegiate church in the early modern period (until 1817)* and *The history of the temple after the collegiate was elevated to the rank of a cathedral - history of conservation*.

The second chapter, *Architecture of the Sandomierz Collegiate Church*, was divided into three sections: *Architectural analysis of the temple*, divided into three parts – *Description of the collegiate church*, *Material and technology*, *Time of construction*

of the temple; The Collegiate Church in Sandomierz against the background of contemporary Malopolska and European projects; Historical background, issues of expiation and deliberate archaization. It shows the stages of construction of the Gothic collegiate church, taking into account the latest conservation discoveries. A comparative analysis of the object as well as possible areas of influence and historical context influencing the architecture of the temple are presented.

Chapter third, *Architectural Sculpture of the Sandomierz Collegiate Church*, contains an analysis of architectural sculpture. It is divided into six sections: *Description of decorations; Technique of execution, material and condition of the sculptural decor; Analysis of the architectural decoration of the collegiate church in Sandomierz; Architectural sculpture of the Sandomierz collegiate church against the background of contemporary Malopolska and European sculptures; The time when the architectural decoration was created; Organization of workshop work.* The chapter devoted to the analysis has been divided into successive parts, corresponding to the type of decoration and its location: *Tracery decoration; Presbytery; The nave corpus.* The last subsection has been divided based on the workshops working on the sculpture of the nave: *First workshop; Second workshop.* The analysis of the architectural sculpture of the collegiate church in Sandomierz focuses mainly on the study of the sculpture of the nave. It constitutes a significant part of the entire architectural sculpture of the temple, which is a collection of decorations made mostly by one stonemason's workshop. The sculpture of the portals was included in the analysis of the architectural decoration of the interior of the nave corpus, due to its style and workshop consistency. The chapter also attempts to make a comparative analysis of the sculptures and the possible sphere of influence.

In the last chapter, *Contents and topics of decoration of the nave corpus*, an attempt was made to analyze the content and iconographic themes contained in the architectural sculpture of the nave corpus. It is divided into five sections: *Description of decoration themes; An attempt to read the meaning of the decoration of friezes and capitals of servants; "Drôleries" and leafy masks; Heraldic decoration; Who decided about the ideological program of the collegiate church in Sandomierz?.*

The images of animals among lush vegetation decorating the nave corpus of the collegiate church show a multifaceted and extensive symbolism. Described in physiologus and bestiaries, the Bible, and the texts of the fathers of the church, they showed both the right and the wrong way. In the attempt to analyze the heraldic program

of the collegiate church in Sandomierz, the problem is the lack of knowledge of the assumptions of the ideological content of the presbytery, so far considered to be created much later than the vault of the nave corpus, and the lack of clarity as to the topics of the destroyed keystones from the aisle. Despite recent conservation discoveries that may affect the way of interpreting the heraldic program of the collegiate church, they do not allow for an unambiguous interpretation of the content of the entire heraldic program of the temple.

An addition to the main part of the work is an annex with a catalog of architectural sculptures with descriptions of sculptures in the presbytery, vicariate and canon sacristy, the nave corpus and portals. The illustrative material attached to the thesis serves as an overview of the analysis and catalog presented in the dissertation, as well as the documentation of the object: before, during and after the conservation.